

Ομιλία κ. Παναγιώτη Ι. Κοντού
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ομοιομορφία - πολυμορφία στη γλώσσα. Η περίπτωση της Ελληνικής*

Είναι γενικώς παραδεκτό ότι η γλώσσα περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο δημιούργημα του ανθρώπου απεικονίζει κατά τρόπο μοναδικό τη διαχρονική πορεία ενός λαού, την πολιτισμική του φυσιογνωμία και την ιστορική του ταυτότητα. Η παραδοχή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σήμερα όπου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με βασικά χαρακτηριστικά την γλωσσική και πολιτισμική πολυμορφία, το μέλλον της κάθε γλώσσας, άρα και της Ελληνικής, επηρεάζεται και εξαρτάται εντονότερα από ποικίλους γλωσσικούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες. Το ίδιο ισχύει, τηρουμένων βέβαια των αναλογιών, σε παγκόσμιο επίπεδο όπου με την αλματώδη εξέλιξη της σχετικής τεχνολογίας και την άμβλυση των συνοριακών φραγμών, το παρόν και το μέλλον των γλωσσών και μάλιστα των λιγότερο ομιλούμενων υπόκειται στους ίδιους περιορισμούς και αντιμετωπίζει τους ίδιους κινδύνους.

Στο παγκόσμιο γλωσσικό πανόραμα η συρρίκνωση της χρήσης των περισσότερων γλωσσών που για ορισμένες οδηγεί στη βαθμιαία εξαφάνισή τους αποτελεί αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Το φαινόμενο αυτό έχει επισημανθεί από γλωσσολόγους, ανθρωπολόγους, κοινωνιολόγους και άλλους επιστήμονες, αλλά πέρα από κάποιες συγκεκριμένες θεσμικές ρυθμίσεις που έχουν αποφασισθεί στο πλαίσιο της Ε.Ε. οι οποίες όμως δεν εφαρμόζονται στην πράξη, μέχρι στιγμής δεν έχουν ληφθεί συγκεκριμένα μέτρα. Η θέση της Ελληνικής που συγκαταλέγεται στις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες, είναι ισχυρότερη από άλλες για ειδικούς λόγους (γλωσσικούς, πολιτικούς, πολιτισμικούς, ιστορικούς), ωστόσο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η παρουσία και η χρήση της στο ευρωπαϊκό και στο παγκόσμιο επικοινωνιακό γίγνεσθαι είναι πολύ σοβαρά.

Η πάλι ανάμεσα στην γλωσσική ομοιομορφία και την γλωσσική πολυμορφία επηρεάζεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, από ποικίλους γλωσσικούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες: Πολιτικούς, πολιτισμικούς, οικονομικούς, ιστορικούς. Η ηγεμονική π.χ. παρουσία κάποιων γλωσσών, κυρίως της Αγγλικής, οφείλεται στην προέχουσα θέση των φορέων της στην επιστήμη, την πολιτική, την οικονομία, τον πολιτισμό και τα μέσα επικοινωνίας που ολοένα αυξάνεται ο ρόλος τους στην επιβολή της μονογλωσσίας. Στην επιβολή της γλωσσικής ομοιομορφίας συμβάλλουν και στενά οικονομικοί λόγοι, ή τουλάχιστον τους επικαλούνται οι υποστηρικτές της, υποστηρίζοντας ότι το κόστος της γλωσσικής πολυμορφίας είναι δυσβάστακτο. Το αυτονόητο ανθρώπινο και ηθικό δικαίωμα των μελών της κάθε γλωσσικής κοινότητας να επικοινωνούν και να δημιουργούν πολιτισμό μέσω της μητρικής τους γλώσσας

δεν είναι σεβαστό από τους μηχανισμούς, θεσμικούς και κυρίως εξωθεσμικούς, που επικαθορίζουν τη λειτουργία της επικοινωνιακής διαδικασίας.

Έκρινα ότι έπρεπε να παρουσιάσω εισαγωγικά, με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία, το πλαίσιο, τις αρχές και τους κανόνες που διέπουν τη λειτουργία του γλωσσικού φαινομένου στον ευρύτερο χώρο της παγκοσμιοποιημένης εποχής μας γιατί η Ελληνική ως μητρική αλλά και ως ξένη χρησιμοποιείται με τους ίδιους όρους που επικρατούν σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στην Ελληνική Γλώσσα, όπως είναι γνωστό, για είκοσι περίπου αιώνες συνυπήρχαν οι δύο γλωσσικές παραδόσεις, η δημόδης και η λόγια. Τυπική κατάσταση γλωσσικής διμορφίας, όπου η μια μορφή επικρατεί και χρησιμοποιείται στον προφορικό κυρίως λόγο και η άλλη στον γραπτό. Η πρώτη, γνωστή ως δημοτική, απετέλεσε την εξέλιξη προηγούμενης μορφής της γλώσσας μας ενώ η δεύτερη, επιπόηση και δημιουργία γραμματικών – λογίων, αποτελεί την πρώτη ίσως προσπάθεια επιβολής γλωσσικού προγραμματισμού στη γλώσσα και είναι γνωστή ως καθαρεύουσα. Η πολυαίωτη λειτουργική συνύπαρξη των δύο γλωσσικών παραλλαγών ή μορφών που ούτε «ειρηνική» ούτε ομαλή υπήρξε, υπέστη τις συνέπειες των ιστορικών περιπετειών του Έθνους μας και συνιστά το λεγόμενο γλωσσικό ζήτημα.

Το γλωσσικό ζήτημα στις διαδοχικές του φάσεις σφράγισε την πνευματική και πολιτιστική πορεία των Ελλήνων και απορρόφησε σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον των παλαιότερων γλωσσολόγων. Το ζήτημα έκλεισε τυπικά το 1976 με την επιβεβλημένη και πάντως ώριμη απόφαση της τότε κυβερνήσεως, η οποία άνοιξε τον δρόμο για την άρση των συνεπειών του γλωσσικού διχασμού κυρίως στην εκπαίδευση, την επιστήμη, τη διοίκηση και τα μέσα ενημέρωσης. Σήμερα παρά τα προβλήματα που ανέκυψαν μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η μεταρρύθμιση του 1976 δεν ήταν πράξη βίαιης επιβολής μιας ορισμένης γλωσσικής μορφής αλλά αποκατάστασης των συνθηκών για τη χρήση χωρίς περιορισμούς και αποκλεισμούς ενός γλωσσικού οργάνου που με επάρκεια, ακρίβεια, καθαρότητα, πληρότητα, ευκρίνεια και αισθητική ποιότητα θα ανταποκρινόταν στις σύγχρονες αυξημένες επικοινωνιακές ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας.

Παράλληλα με τη γλωσσική μορφή, που επικράτησε με τη μεταρρύθμιση του 1976 και που είναι εύχρηστη και κατανοητή από τη συντριπτική πλειονότητα των μελών της γλωσσικής μας κοινότητας υπάρχουν οι νεοελληνικές διάλεκτοι και τα ιδιώματα που αποτελούν μια άλλη διάσταση ή καλύτερα μια άλλη συνιστώσα της γλωσσικής μας πραγματικότητας. Δεν θα μας απασχολήσει εδώ το πρόβλημα της γένεσης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων, του χρόνου δηλαδή της διάσχισης της γλώσσας μας σε γεωγραφικά προσδιορισμένες ποικιλίες.

Σήμερα παρά τις πελώριες, βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών που σημειώθηκαν μετά την καταστροφή του 1922 και την εσωτερική μετανάστευση κυρίως μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και όσα επακολούθησαν καθώς και την

τεράστια ενοποιητική δύναμη της εκπαίδευσης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα της Ελληνικής εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται με σημαντική όμως διαφοροποίηση ανάμεσα στις διάφορες ηλικίες. Η συχνότητα και η έκταση χρήσης των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της Ελληνικής ακολουθεί ασφαλώς φθίνουσα πορεία που επιταχύνθηκε, για τους λόγους που αναφέρθηκαν ήδη αλλά και υπό την επίδραση μιας απαξιοτικής αντιμετώπισης στο όνομα της «γλωσσικής ορθότητας» που συνδεόταν με την επίσημα ή και ανεπίσημα, αλλά πάντως ευρύτερα χρησιμοποιούμενη γλωσσική μορφή. Η πορεία των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της Ελληνικής δεν ήταν δυνατόν να είναι διαφορετική από την μοίρα της γλωσσικής ποικιλίας αυτού του είδους στις λοιπές ευρωπαϊκές γλώσσες όπου για μια σειρά λόγων (πολιτικών, οικονομικών, εκπαιδευτικών κ.ά) η δημιουργία των εθνικών κρατών επέβαλε τη γλωσσική ομοιομορφία.

Παρά το γεγονός ότι τα όρια μεταξύ διαλέκτων και ιδιωμάτων είναι πολλές φορές ρευστά και δυσδιάκριτα δεχόμαστε ότι ως διάλεκτοι της Ελληνικής μπορούν να θεωρηθούν η Τσακωνική, η Ποντιακή, η Κατωιταλική, η Καππαδοκική (σχεδόν κρεολική μορφή, καρπός συνάντησης Ελληνικής και Τουρκικής) και ενδεχομένως η Κυπριακή και τα Ελληνικά της Κριμαίας. Οι υπόλοιπες μορφές γλωσσικής ποικιλίας που προσδιορίζονται γεωγραφικά θεωρούνται ως ιδιώματα με βάση πάντοτε τον βαθμό εγγύτητας ή απόκλισης από την κοινή.

Το πρόβλημα της διαλεκτικής διαφοροποίησης της ΝΕ καθώς και του καθορισμού σταθερών κριτηρίων κατάταξης των επιμέρους ιδιωμάτων της προσείλωσε ενωρίς το ενδιαφέρον των ερευνητών, προτάθηκαν δε κατά καιρούς διάφοροι τρόποι κατάταξης των νεοελληνικών ιδιωμάτων σε μεγαλύτερες ενότητες (Τριανταφυλλίδης 1938: 62 κεξ.) Οι δυνατότητες πολλαπλής κατάταξης των νεοελληνικών ιδιωμάτων οφείλονται αφενός μεν στην ανυπαρξία σταθερών διαχωριστικών ορίων μεταξύ τους –λόγω των ποικίλων αναμειξιών από τις αλληπάλληλες εσωτερικές μεταναστεύσεις και μετακινήσεις των ελληνικών πληθυσμών– αφετέρου δε στην έλλειψη συστηματικής επιστημονικής περιγραφής όλων των ιδιωμάτων. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η έλλειψη γλωσσογεωγραφικού άτλαντος, στον οποίο αποτυπώνεται η κατά τόπους κατανομή των ποικίλων διαλεκτικών φαινομένων, καθιστά ακόμη δυσχερέστερη την κατάταξή τους.

Παρατίθενται στη συνέχεια τα κυριότερα κριτήρια ή ισόγλωσσα (φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά) στα οποία έχει βασισθεί ως τώρα η ταξινόμηση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της γλώσσας μας καθώς και η ευρύτερη κατηγοριοποίησή τους (Κοντός 1997: 22-26).

(α) Ο τσιτακισμός, η τροπή δηλαδή των /k/, /x/ πριν από πρόσθιο φωνήεν [e] και [i] σε [tʃ], [ʃ]: *cerós* → *tʃerós* <καιρός>, *tréxi* → *tréfi* <τρέχει> κλπ. Το φαινόμενο αυτό απαντά στα ιδιώματα της

Δωδεκανήσου, Κρήτης, Κύπρου, Μ. Ασίας και νησιών του Αιγαίου όπως η Χίος και η Νάξος.

- (β) Η ανάπτυξη του «αλόγου» γ (irrational spinant) μεταξύ του ηχηρού διαρκούς χειλικού ν και του φωνήεντος που ακολουθεί: παρασκευί < Παρασκευή> δυλένγο «δουλεύω», ρεδένγο <παιδεύω>, κόνγο «κόβω» κλπ. Το φαινόμενο αυτό, του οποίου τα πρώτα ίχνη ανήγαγε ο Ktumbacher (1886) στις αρχές του 9^{ου} αιώνα μ.Χ. και το οποίο κατά τον Kretschmer (1905: 194) πρέπει να αναχθεί σε ακόμη παλαιότερους χρόνους, απαντά κανονικά στα νησιά του Αιγαίου, από τη Λέσβο ως την Κρήτη και τις Ν. Σποράδες, στην Κύπρο και στο παλαιότερο αθηναϊκό ιδίωμα (Αναγνωστόπουλος 1924: 100 Newton 1972a: 17).
- (γ) Το ασυνίζητο των φωνηεντικών συμπλεγμάτων -έα, -ία : μιλέα, μιλά «μηλιά», *kambanaria*, *kambanarja* <καμπαναριά> κ.λπ. Το φαινόμενο αυτό απαντά στα ιδιώματα της Αίγινας, των Μεγάρων, της Κύμης Ευβοίας, στο παλαιότερο αθηναϊκό και στα ιδιώματα των Κυθίων, Μάνης, Καρπάθου, Ικαρίας, Δ. Κρήτης, Λέσβου, Πόντου, Χειμάρας και Επτανήσου.
- (δ) Η διαφοροποίηση κατά την προφορά της αρχαίας διφθόγγου οι και του φωνήεντος υ από το ι με το οποίο οι δύο αυτοί φθόγγοι έχουν συμπέσει στην ΝΕ και στα περισσότερα νεοελληνικά ιδιώματα. Οι φθόγγοι διαφοροποιούνται στα ιδιώματα της Αίγινας, των Μεγάρων, της Κύμης, το παλαιότερο των Αθηνών και της Μάνης. Έτσι λέγεται μεν στα ιδιώματα αυτά *jinete* «γίνεται», αλλά *tsulía*, (αρχ. Κουιλία) ζύγος <χοίρος>, *junéka* <γυναίκα>, *ksúlo* <ξύλο> (Αναγνωστόπουλος 1924: 100-101).
- (ε) Η διατήρηση του τελικού η <-ν > στα ονόματα. Το φαινόμενο απαντά στα ιδιώματα της Χίου, Δωδεκανήσου (Καλύμνου, Κώ, Αστυπάλαιας, Σύμης, Καρπάθου, Ρόδου) και της Κύπρου π.χ. από την Κυπριακή *ganđin*, *ganđi* «ραβδί».
- (στ) Η σύνταξη με αιτιατική (εμμέσου αντικειμένου) διπτώτων ρημάτων όπως *díno*, *φέρνω*, *κάνω* αντί γενικής που χαρακτηρίζει την ΝΕ: «σε φέρνω ένα δώρο», αντί «σου φέρνω» Mirambel 1963: 105-11). Η σύνταξη αυτή απαντά στα ιδιώματα της ΒΑ περιοχής της ηπειρωτικής (από Θεσσαλίας μέχρι Θράκης) και νησιωτικής Ελλάδας (νησιά Βορείου Αιγαίου), την Τσακωνική και τα ιδιώματα της Μικράς Ασίας και της Κωνσταντινουπόλεως.

Επικρατέστερη μπορεί να θεωρηθεί η διαίρεση που προτάθηκε από τον Γ. Χατζιδάκι (1892: 343-53 και 1905: 251 κεξ.) βάσει της οποίας τα νεοελληνικά ιδιώματα διαιρούνται σε: βόρεια και νότια. Η διάκριση αυτή και ταξινόμηση στηρίζεται στην διαφορετική αντιπροσώπευση των ατόνων φωνηέντων /i/, /e/, /o/, /u/. Κατά τον Χατζιδάκι (1905: 251) στα βόρεια ιδιώματα τα άτονα /i/ και /u/ αποβάλλονται (πρβλ. *pułáři* → *plár* <πουλάρι>,

τιγάο → τράυ <τηράω>, ενώ τα άτονα /e/, /o/ τρέπονται, κατά κανόνα, σε /i/ και /u/ αντιστοίχως (πρβλ. ρεδένο ριδένυ <παιδεύω>). Αντιθέτως στα νότια ιδιώματα τα φωνήεντα αυτά παραμένουν απαθή.

Δεν είναι εύκολο να υπάρξει ακριβής και πλήρης διαχωρισμός μεταξύ των δύο τούτων διαλεκτικών ομάδων για τους λόγους που επισημάναμε ανωτέρω, επιχειρώντας να καθορίσουμε κριτήρια κατάταξης των νεοελληνικών ιδιωμάτων. Κατά τον Χατζιδάκι, μπορούμε να χαράξουμε τα όρια στην 38^η παράλληλο βορείου πλάτους (1905:250). Έτσι, στην ομάδα των νοτίων ιδιωμάτων ανήκουν τα ιδιώματα της Πελοποννήσου, των Κυκλάδων, των Ιονίων, της Κρήτης, της Δωδεκανήσου, της Κύπρου κλπ. Ενώ στα βόρεια ανήκουν τα ιδιώματα της Στερεάς Ελλάδας, της Θεσσαλίας, της Ηπείρου (εκτός Χειμάρας και μερικών άλλων περιφερειών), της Μακεδονίας, της Θράκης, των Β. Σποράδων, της Β. Εύβοιας, της Λήμνου, της Ίμβρου, της Θάσου, της Σαμοθράκης, της Λέσβου και της Σάμου.

Η παρατηρούμενη κατά περιοχές ή ακόμη και στην ίδια περιοχή διαφορετική αντιμετώπιση των δύο φωνητικών φαινομένων οδήγησε τον Χατζιδάκι στην διαπίστωση ότι

«τα φαινόμενα ταύτα δεν έχουν αναπτυχθεί εξίσου εις όλα τα μέρη.

Ούτω, π.χ. χώραι τινες φαίνονται υστερούσαι πως εν τη αναπτύξει,

Άλλαι δε μάλλον προκεχωρηκυία» (1905:260).

Συστηματικότερη όμως εξέταση των βορείων ιδιωμάτων επέτρεψε τον καθορισμό διαλεκτικής ζώνης στην οποία απαντά το ένα μόνον από τα δύο χαρακτηριστικά του βορείου φωνηεντισμού, ήτοι η αποβολή των ατόνων /i/, και /u/ όχι όμως και η μεταβολή των /e/ και /o/ σε [i] και [u] αντιστοίχως. Στην διαλεκτική αυτή ομάδα, η οποία είναι γνωστή με τον όρο ημιβόρεια ιδιώματα, υπάγονται το ιδίωμα της Σκύρου, ορισμένων περιοχών του Πόντου, της Ηπείρου (περιοχή Γράμμου), Ανατ. Θράκης κ.λπ.

Συγκρίνοντας την κατάταξη των νεοελληνικών ιδιωμάτων με βάση τον τρόπο διαθέσεως των ατόνων φωνηέντων /i/, /e/, /o/, /u/ προς την διάταξή τους βάσει των λοιπών ισογλώσσων, για τα οποία έγινε λόγος ανωτέρω, διαπιστώνουμε την ιδιάζουσα σημασία που έχει το ισόγλωσσο της διαθέσεως των ατόνων φωνηέντων. Και τούτο, γιατί τα γνωρίσματα του βορείου φωνηεντισμού εκτείνονται σε μεγαλύτερη γεωγραφική ζώνη και παρουσιάζουν συνοχή που δεν διαθέτουν τα άλλα ισόγλωσσα. Εξάλλου, είναι τέτοιες οι μεταβολές που προκαλούν οι αποβολές των ατόνων φωνηέντων /i/ και /u/ ώστε ο φωνηεντισμός των βορείων ιδιωμάτων να διαφοροποιείται πλήρως από τον αντίστοιχο του νοτίου τμήματος – πράγμα για το οποίο έχουν συνείδηση και οι ομιλούντες – η δε μορφή που προσλαμβάνουν οι λέξεις είναι τελείως διαφορετική της μορφής των ίδιων λέξεων στη ΝΕ και στα λοιπά ιδιώματα.

Επέμεινα περισσότερο σε θέματα γλωσσικής ποικιλίας που προσδιορίζεται γεωγραφικά με έμφαση στα κριτήρια κατάταξης των ΝΕ διαλέκτων και ιδιωμάτων συνεπής προς τους στόχους του Συνεδρίου αλλά και

για έναν ακόμη λόγο. Θεωρώ τον χώρο αυτό παραμελημένο στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσικής θεωρίας μολονότι τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται αισθητή στροφή του ενδιαφέροντος των γλωσσολόγων.

Η μελέτη της διαλεκτικής ποικιλίας της Ελληνικής δεν απετέλεσε κύριο ερευνητικό στόχο για τους περισσότερους πανεπιστημιακούς γλωσσολόγους. Η ενασχόληση με το γλωσσικό ζήτημα παλαιότερα αλλά και η εύλογη στροφή προς τις νέες γλωσσικές θεωρίες προσανατόλισαν σε άλλες κατευθύνσεις το ερευνητικό ενδιαφέρον των νεότερων γλωσσολόγων, με άμεση επίπτωση και στην διδασκαλία, όπου τα αυστηρώς διαλεκτολογικά αντικείμενα ήταν και εξακολουθούν να είναι περιορισμένα.

Θεωρώ όμως σκόπιμο να αναφέρω ότι το Κέντρο Σύνταξης του Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας όπως ονομάζεται σήμερα και το οποίο ιδρύθηκε το 1908 ως «Επιτροπεία προς σύνταξιν και έκδοσιν Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας» έχει πραγματοποιήσει πολύ σημαντικό συλλεκτικό αλλά και καθαρά ερευνητικό έργο. Στο Αρχείο του Κέντρου που όπως είναι γνωστό υπάγεται στην Ακαδημία Αθηνών απόκεινται 7.000.000 δελτία που προέρχονται από 1.450 χ.φ. από τον ελληνόφωνο κόσμο μέσα και έξω από τα όρια του σημερινού ελληνικού κράτους.

Επισημαίνω ακόμη ότι η μελέτη των διαλέκτων και ιδιωμάτων της Ελληνικής δεν καλύπτει με την ίδια περιγραφική εγκυρότητα, και στην ίδια έκταση και με την ίδια ερευνητική διεισδυτικότητα ολόκληρο τον ελληνόφωνο χώρο. Οφείλεται αυτό στις ιστορικές περιπέτειες των φορέων τους και σε άλλους λόγους που ήδη αναφέρθηκαν, αλλά και στην άνιση προσφορά συλλογών – ερευνητών για τις διάφορες διαλεκτικές περιοχές και ακόμη στον κίνδυνο επικείμενης απώλειας των διαλεκτικών ιχνών.

Η κατάσταση αυτή και η διαπίστωση της αναπότρεπτης φθοράς και εξαφάνισης των διαλέκτων και ιδιωμάτων της γλώσσας μας επιβάλλει τη συστηματική αποτύπωσή τους και την εξίσου συστηματική μελέτη τους.

Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα αποτελούν εξάλλου βασική πηγή του γλωσσικού μας θησαυρού που φωτίζει και εμπλουτίζει τη γνώμη για το ιστορικό γίνεσθαι. Η σημασία της μελέτης τους δεν είναι γλωσσική και ιστορική αλλά και λαογραφική και κοινωνιολογική. Η ύπαρξη διαλεκτικών θυλάκων ανάμεσα σε διαφορετικές διαλεκτικές ζώνες οφείλεται προφανώς σε μετακινήσεις πληθυσμών, ενώ ο διαλεκτικός λόγος αναδεικνύει έκτυπα τη νοοτροπία αλλά και την ηθοτροπία των μελών της κάθε διαλεκτικής ενότητας.

Στην ανάπτυξη των διαλεκτολογικών ερευνών μπορεί να συμβάλει σημαντικά η σύγχρονη τεχνολογία. Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της σύγχρονης τεχνολογίας μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη στην ακρίβεια της ταχύτητας και την εγκυρότητα των ερευνών.

Βρισκόμαστε σ' έναν κατεξοχήν διαλεκτικό τόπο, που πάντοτε προσελκύει το ενδιαφέρον των ερευνητών, στο πλαίσιο του 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για τις Νεοελληνικές Διαλέκτους και τη Γλωσσολογική θεωρία, στο

οποίο προσδίδει ιδιαίτερη αίγλη και επιστημονικό κύρος η παρουσία τόσων διακεκριμένων συναδέλφων γλωσσολόγων. Κλείνοντας θεωρώ ότι δικαιούμαι να προτείνω πέρα από τις οποιοσδήποτε προσπάθειες και πρωτοβουλίες για τη συστηματικότερη καταγραφή και μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων, να καθιερωθεί η διδασκαλία ορισμένων διαλεκτικών στοιχείων στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης των αντίστοιχων περιοχών.

* Επιθυμώ να εκφράσω εγκάρδιες ευχαριστίες και ειλικρινή συγχαρητήρια προς την οργανωτική επιτροπή και ιδιαίτερα προς την Πρόεδρο, διακεκριμένη συνάδελφο, καθηγήτρια γλωσσολογίας στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών Αγγελική Ράλλη για την θερμή φιλοξενία και την άψογη οργάνωση του 2^{ου} Διεθνούς γλωσσολογικού συνεδρίου για τις *Νεοελληνικές Διαλέκτους και τη Γλωσσολογική Θεωρία*. Επιθυμώ ακόμη να ευχαριστήσω θερμά για την μεγάλη τιμή που μου έγινε από το συνέδριο που πιστεύω ότι οφείλεται περισσότερο στα φιλικά αισθήματα όλων και να ευχηθώ στην φίλη Αγγελική Ράλλη να συνεχίσει με τον ίδιο ζήλο και την ίδια επιτυχία την έρευνα των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσικής θεωρίας.

Επιθυμώ, τέλος, να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή την εκλεκτή συνάδελφο κ. Ελευθερία Γιακουμάκη, Διευθύντρια του Κέντρου Σύνταξης του Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής, της Ακαδημίας Αθηνών για τα στοιχεία που με προθυμία μου προσέφερε για τη σύνταξη της εισήγησης αυτής.

Επιλεκτική Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Γ. 1915. Περί του δυναμικού τονισμού εν τω ιδιώματι του Ζαγορίου. Θεσσαλονίκη.
1924. «Εισαγωγή εις την νεοελληνική διαλεκτολογίαν. Α΄. Περί της αρχής των νέων ελληνικών διαλέκτων». ΕΕΒΣ 1, 93-108.
- Ανδριώτης, Ν. 1932. «Περί της αποβολής των νόθων φωνηέντων ι και υ εν τη Ελληνική». Αθηνά 43, 171-185.
1932. «Φωνητικά των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής». Αθηνά 43, 25-61.
1994. «Τα όρια των βορείων και νοτίων ελληνικών ιδιωμάτων της Θράκης». Αρχ. Θρακ. Θ΄, 10, 131-185.
- Becker, D. A. 1967. Generative phonology and dialect study: An investigation of three modern german dialects. Ph. D. Univ. of Texas.
- Brown, G. 1972. Phonological rules and dialect variation: A study of the phonology of Lumasaada. Cambridge Univ. Press.
- Browning, R. 1969. Medieval and Modern Greek. London: Hutchinson Univ. Library (ελλην. μετάφρ. 1972 υπό Δ. Σωτηρόπουλου. Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα. Αθήναι: Παπαδήμας).
- Γεωργίου, Χ. 1962. Το γλωσσικό ιδίωμα Γέρμα Καστοριάς. Θεσσαλονίκη.
- Δαλδάκη, Γ. 1995. (εκδ.). Οι Εθνικές Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το παρόν και το μέλλον της Ελληνικής. Πρακτικά συνεδρίου.
- Efstathiadis, S. 1972/73. «Distinctive features in generative phonology». ΕΕΦΣΠΘ 1972/73, 473-494.
- Householder, F. W. 1964. «Three dreams of Modern Greek Phonology». Word 20, (suppl.), 17-27.
- Jannaris, A. N. 1897. «An historical Greek grammar chiefly of the Attic Dialect». Hildesheim (φωτοτ. Έκδ. 1968).
- Κακριδής-Ferrari, Μ.& Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. 1996. «Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο η Νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα: Προβλήματα Διδασκαλίας. Αθήνα, εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. 1999. Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας. ΥΠ.Ε.Π.Θ. Αθήνα.
- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. 2000. Η ελληνική Γλώσσα και οι διάλεκτοί της. Δ/ση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων ΥΠ.Ε.Π.Θ. Αθήνα.
- King, R. 1969. «Historical Linguistics and generative grammar». Englewood Cliffs. N. Jersey: Prentice Hall Inc.
- Kiparsky, P. 1965. «Phonological change. Massachusetts Institute of Technology» (διδ. διατρ.αδημ.).
- Κοντός, Π. 1997. Φωνολογική ανάλυση του Αιτωλικού Ιδιώματος. Συμβολή στην Ελληνική διαλεκτολογία. Αθήνα

- Κοντοσόπουλος, Ν. 1964. Γλωσσογεωγραφικά διερευνήσεις εις την κρητικήν διάλεκτον. Διδ. διατρ. Αθηνά. Σειρά διατριβών και μελετημάτων, αριθ. 6.
1994. Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής. (Ανανεωμένη έκδοσις). Αθήνα.
- Kretschmer, P. 1905. Neugriechischen Dialektstudien I Der heutige Lesbische Dialekt. Wien.
- Krumbacher, K. 1886. Ein irrationaler Spirant im Neugriechischen. Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 359-444.
- Μάνεσης, Στ. 1969. «Αντικωφωτικά φαινόμενα βορείων ιδιωμάτων». Λεξικογραφικόν Δελτίον 11, 1-66.
- ΜΕΝΤΟΡΑΣ. 2001. Περιοδικό Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Ερευνών. Η Ελληνική Γλώσσα στον 21^ο αιώνα. Ειδικό τεύχος
- Mirambel, A. 1933. «Le traitement du groupe nasale+occlusive dans les parlers neogrecs et le problème de la classification» BSL 34, 145-146.
1963. «Dialectes neo-helléniques et syntaxe». BSL 58, 85-134
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Ε΄ έκδοσι. Αθήνα
- Μπουντόνας, Ε. 1892. Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού. Αθήνα: Ιγγλέσις.
- Newton, B. 1961. «The rephonemization of Modern Greek». Lingua 10, 275-284.
1971. «Ordering paradoxes in phonology». Journal of Linguistics 7, 31-53.
1972a. The generative interpretation of dialect: a study of Modern Greek Phonology. Cambridge Univ. Press.
1972b. Cypriot Greek. The Hague, Paris:Mouton.
1973. The dialect geography of Modern Greek active inflections». Glossa 7. 188-229.
- Παπαδόπουλος, Α. 1926. Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Σακελλαρίου.
- Σακελλαριάδης, Γ. 1974. «Μετασηματιστική περιγραφή ωρισμένων φωνολογικών νόμων του γλωσσικού ιδιώματος της Ρούμελης». Παρνασσός 16, 251-268.
- Τζάρτζανος, Α. 1909. Περί της συγχρόνου Θεσσαλικής διαλέκτου. Αθήνα: Πετράκου.
1913. «Περί των ορίων της ανομοιώσεως εν τη βορειοελληνική». Αθήνα 25, 65-77.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1938. Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή. Αθήνα.
- Φάβης, Β. 1951. «Ο δυναμικός τόνος της βορείου Ελληνικής και τα αποτελέσματα αυτού». Αθηνά 55, 3-18.

- Hatzidakis, G. 1892. *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*. Leipzig: Breikopf und Hartel, *Bibliothek Indogermanischer Grammatiken*, 5.
- Χατζιδάκις, Γ. 1901. *Γλωσσολογικά Μελέται Α*. Αθήναι: Σακελλαρίου.
1905-1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά 1-2*. Αθήναι: Σακελλαρίου.
- Weinreich, U. 1954. «Is structural Dialectology possible?». *Word* 10, 388-400.